

Kapetan I klase
IVAN FLEGAR

Izdavačka delatnost u oblasti opštenarodne odbrane u SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine

Predmet ovog rada je analiza izdavanja, uslovno nazvano, vojne knjige, tj. knjige koja se bavi problemima vojne nauke i ratne veštine, sa težištem na knjizi iz oblasti opštenarodne odbrane. Analizom su obuhvaćene sve vojne publikacije izdate na teritoriji SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine od svih jugoslovenskih izdavača bez obzira na pismo i jezik izdanja, a koje registruje nacionalna bibliografija.

Težište rada je na statističkim podacima. Ne ulazi se u sadržaj vojne knjige niti se ona vrednuje.

Rezultati do kojih je posle sprovedenog istraživanja došao autor pokazuju: da je izdavačka delatnost u oblasti vojne knjige deo celokupne izdavačke delatnosti u SFRJ, i kao takva odražava stanja i trendove ukupne izdavačke produkcije zemlje; da je broj izdatih naslova vojne knjige u SFRJ u okviru svetskog proseka; da je broj izdatih naslova vojne knjige u republikama i pokrajinama, osim SR Srbije bez pokrajina, ispod svetskog proseka; da se vojna knjiga u SFRJ izdaje na jezicima i pismima svih naših naroda i narodnosti, kao i na nekim stranim jezicima, i da oko 1/3 ukupnog broja naslova i tiraža vojne knjige izdaju izdavači u oružanim snagama a oko 2/3 izdavači van oružanih snaga (profesionalni i neprofesionalni).

Autor, takođe, zaključuje da nije uspostavljen adekvatan odnos između pojedinih vrsta izdanja, kao i da tematika izdanja nije u odgovarajućoj potrebi u primerenoj srazmeri.

Na kraju rada sugerisana su neka specijalna istraživanja, posebno ona koja se odnose na kvalitet vojne knjige, koja bi trebalo izvršiti kako bi se stekao potpun uvid u izdavačku delatnost u oblasti vojne knjige, a na osnovu koga bi se izvršile korekcije u planovima izdavačke delatnosti svih izdavača sa ciljem da se u što većoj meri zadovolje društvene potrebe za ovom vrstom funkcionalne knjige.

Knjiga je najstarije sredstvo jednosmerne masovne komunikacije. U svakodnevnom životu njena uloga i značaj su ogromni. Kulturna i umetnička funkcija knjige dovoljno

su poznate. Bez pisane reči nema razvoja nauke, knjiga je uvek bila uslov napretka, a nezaobilazna je i u obrazovanju i vaspitanju, gde služi i kao izvor saznanja i kao nastavno sredstvo. S obzirom na to da prekoračuje državne granice i premošćuje vremenske i jezičke barijere, knjiga utiče na formiranje mišljenja i buđenje klasne svesti, tako da je ona i sredstvo ideologije i politike. Otuda izdavanje knjiga nije ni najmanje neutralan posao.

U našem društvu knjizi se takođe pridaje veliki značaj jer izdavačka delatnost je od posebnog društvenog interesa, te s obzirom na to mora da odgovori društvenim potrebama, a te potrebe su velike, višestране i složene. Jedna od tih potreba našeg društva u oblasti pisane reči je i potreba za, uslovno bismo je mogli nazvati vojnom knjigom, odnosno knjigom koja se bavi problemima opštenarodne odbrane (ONO).

Vojna knjiga, tj. knjiga sa tematikom iz ONO, u današnjim uslovima brzog razvoja nauke i tehnike, ima strateški značaj, posebno ako se uzme u obzir da područjavanjem problem odbrane zemlje postaje područje od interesa svih struktura društva i svakog stanovnika naše zemlje, a samim tim broj korisnika ove knjige se višestruko povećava. Izdavanje vojne knjige jača odbrambenu moć i sposobnost celokupnog našeg samoupravnog socijalističkog društva, jer »u vojnoj publicistici treba da se učvršćuje saznanje da je nepobediv narod koji je dobro organizovan i čvrsto riješen da se bori za svoju slobodu.«¹ Bez ogromne pomoći i uloge knjige nemoguće je i zamisliti razvoj naše vojnoteorijske misli, unapređenje vojne nauke, dalji razvoj i dogradnju koncepcije i doktrine ONO, izgradnju i dalji razvoj oružanih snaga. »Naša vojna publicistika mora da doprinosi teoriji i praksi izgradnje sistema opštenarodne odbrane, posebno oružanih snaga, da podstiče stvaralaštvo, da naša i strana dostignuća učini dostupnim ne samo oružanim snagama već i društvu u cjelini, da pomogne iznalaženju najboljih rješenja.«² Bez publikacija sa ovom tematikom bilo bi nemoguće uspešno realizovati zadatke u obuci i vaspitanju oružanih snaga i stanovništva i pripremati ih za vođenje opštenarodnog odbrambenog rata.

¹ Broz, Josip Tito: *Vojna djela*, knjiga VI, Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1981, str. 115.

² Isto, knjiga V, 1977, str. 138.

Predmet ovog rada je analiza izdavanja vojne knjige sa težištem na knjizi iz oblasti opštenarodne odbrane. Da bi doprinela što boljoj i efikasnijoj pripremi društva za odbranu, izdavačka delatnost u oblasti vojne knjige mora da spozna potrebe društva za tom knjigom. A da bi se stvorila predstava o budućim potrebama neposrednih korisnika, treba svestrano razmotriti dosadašnju produkciju ove vrste izdanja. Tek tada se može pristupiti planskom usmeravanju napora ka izdavanju knjiga, koje će u što je moguće većoj meri zadovoljiti potrebe neposrednih korisnika, a samim tim i potrebe društva u celini. Zato su od velikog značaja pitanja: kakva se vojna knjiga izdaje, kakvi su njeni efekti, ko se bavi izdavačkom delatnošću u ovoj oblasti i koliki je doprinos pojedinih izdavača u izdavanju vojne knjige.

O izdavačkoj delatnosti u oblasti vojne knjige u svetu i kod nas vrlo malo je pisano. Čak se može reći da su nepoznata takva istraživanja. Može se pretpostaviti da je jedan od najvažnijih razloga za to zatvorenost vojne organizacije i stepen tajnosti materije /dokumenata, podataka i dr./ koja se iznosi u publikacijama koje su predmet interesovanja, prvenstveno pripadnika oružanih snaga.

Cilj istraživanja je bio da se, s obzirom na proces podružljavanja ONO, ustanovi koliko su dela iz oblasti vojne nauke, a posebno sa tematikom iz ONO, postala sastavni deo ukupne izdavačke delatnosti zemlje. Takođe se želelo ustanoviti koliki su napor učinili društveni subjekti izvan oružanih snaga, a posebno izdavačke i novinsko-izdavačke radne organizacije, da putem svojih izdanja objasne probleme ONO i doprinesu sveukupnim pripremama i osposobljavanju društva za odbranu.

Postavljeni su zadaci da se ustanovi: koliki je obim ukupne izdavačke delatnosti u SFRJ po godinama, posebno deo koji uslovno nazivamo vojna knjiga, i koji je odnos između ukupne produkcije i produkcije vojne knjige; koje su vrste i koja je tematika vojnih izdanja; kakav je odnos ukupne izdavačke produkcije po republikama i pokrajinama, te koliko je od toga vojnih knjiga; na kojim se jezicima i kojim pismom izdaju vojne knjige, i ko su izdavači vojne knjige i koliki je udeo pojedinih izdavača u njenom izdavanju.

Težište je na statističkim podacima. Oni pružaju opštu sliku izdavačke delatnosti, a posebno vojne knjige. Ne ulazi se u sadržaj vojne knjige niti se ona vrednuje, već se samo iniciraju problemi koji bi mogli biti predmet daljih istraživanja.

Analizom su obuhvaćene sve vojne publikacije /knjige u širem smislu/ izdate na teritoriji SFRJ od jugoslovenskih izdavača /vojni izdavači i profesionalni i neprofesionalni izdavači u društvu/, bez obzira na jezik i pismo izdanja, a koje registruje nacionalna bibliografija.

Vojnom knjigom smatramo svaku publikaciju koja se bavi problemima vojne nauke i ratne veštine i koja je prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji — UDK³ razvrstana u grupu 355/359, zatim knjige iz oblasti narodne odbrane /UDK 35-.86⁴/, ratne tehnike i naoružanja /UDK 623/, udžbenik za predmet prva pomoć i zaštita za osnovne škole /UDK 372.861. 488 + 355.58] (075.2)/, udžbenik za predmet odbrana i zaštita I i II za srednje škole /UDK 372.835.5 (075.3)/ i udžbenik za predmet opštenarodna odbrana i društvena samozaštita SFRJ I i II za više škole i fakultete /UDK 355.45 + 342.745] (497.1) (075.8)/. Pored toga, obuhvaćene su i sve ostale knjige i brošure koje se bave problemom opštenarodne odbrane, a koje iz raznih razloga nisu uvršćene pod navedene brojeve UDK.⁵

Ovim istraživanjem nisu obuhvaćene sledeće publikacije:

— Grupa 8 — književnost. Ova grupa se može definisati terminom »nefunkcionalna knjiga«.

³ Univerzalna decimalna klasifikacija /UDK/ jeste poredak pojmova sređenih prema organskoj vezi predmeta, a služi za lakše snalaženje, sređivanje i korišćenje celokupnog ljudskog znanja. To je međunarodna klasifikacija, koje se pridržavaju sve zemlje sveta i prema njoj je celokupno ljudsko znanje podeljeno na deset glavnih grupa koje su obeležene brojevima od 0 do 9.

⁴ Ova odrednica se kod nas, iz nepoznatih razloga, malo koristi, tako da se knjige sa tematikom iz oblasti ONO, u najvećem broju slučajeva, razvrstavaju u UDK 355.45.

⁵ Ljudsko znanje nije moguće veštački ograničiti, te tako postoje i granične oblasti u koje se razvrstavaju pojedine knjige. Pored toga, bibliografsko razvrstavanje knjiga prema UDK umnogome zavisi i od klasifikatora — bibliografa, jer on određuje broj UDK. Samim tim što jedna knjiga može biti razvrstana u više grupa, s obzirom na tematiku kojom se bavi, od bibliografa zavisi kojem će broju UDK dati prednost. Nekad i samo tačno određivanje sadržaja pričinjava teškoće, jer predmet može da se posmatra sa raznih stanovišta. Na primer, knjiga: *Zadaci sindikata* u ONO može biti razvrstana i u grupu 331.881 — sindikati, a i u grupu 355.45 — opštenarodna odbrana.

— Dela o narodnooslobodilačkom ratu /NOB/ naših naroda i narodnosti /UDK 940.53/.54/, osim ona u kojima se razmatra savremena problematika opštenarodne odbrane. U ovu grupu su, pored ostalog, svrstane monografije o našim ratnim jedinicama /odredi, brigade, divizije, korpusi i sl./. Iako iskustva NOR-a imaju izuzetan značaj za koncepciju opštenarodne odbrane, dela iz te oblasti nisu obuhvaćena ovom analizom iz sledećih razloga: /1/ to bi zahtevalo drukčiji prilaz problemu ovog istraživanja; /2/ autor se odlučio na istraživanje dela koja se bave samo mirnodopskim razvojem oružanih snaga, problemima ONO u miru i pripremi našeg društva za vođenje ONOR-a, i /3/ uvrščivanje ovih dela u ovu analizu dalo bi nepravilnu /lažnu/ sliku o izdavaštvu u oblasti ONO, s obzirom na to da se svake godine objavi više od dve stotine naslova iz ove grupe, što je znatno više nego što je ukupna izdavačka produkcija ostalih vojnih knjiga. Ova oblast bi mogla biti predmet posebnog istraživanja.

— Vojnostručna literatura, koju u okviru svojih nadležnosti propisuju /odobravaju/ najviši organi rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama i ovlašćene starešine. Ova dela su, prema značaju podataka u odnosu na Oružane snage SFRJ, obično stepenovana kao vojna tajna — interno, poverljivo, strogo poverljivo i državna tajna. Ona regulišu unutrašnji život i rad u oružanim snagama, a njihovo izdavanje je propisano posebnim uputstvom. U ovu grupu spadaju opšta pravila i uputstva, borbena pravila i uputstva i tehnička pravila i uputstva i pojedini udžbenici za vojne škole svih nivoa. Nisu obuhvaćena zbog svoje specifične namene, zbog toga što se ne nalaze na tržištu i nije ih moguće kupiti, što u suštini ne doprinosi pripremi za ONOR ostalih delova društva osim oružanih snaga, što je njihovo izdavanje specifično i podleže određenim propisima, a takođe je specifično i finansiranje njihovog izdavanja. To su, rečju, publikacije koje se ne smatraju publikacijama u smislu zakona o izdavačkoj delatnosti, a samim tim njih ne registruje nacionalna bibliografija. I ova oblast izdavačke delatnosti mogla bi da bude predmet posebnog istraživanja.

— Interna izdanja radnih organizacija i skripta fakulteta za pojedine predmeta iz oblasti ONO koja se prodaju u fakultetskim skriptarnicama. Sva ta tzv. geštetnerska izda-

nja, takođe, ne priznaju zakoni o izdavačkoj delatnosti, ne podležu obaveznom dostavljanju Jugoslovenskom bibliografskom institutu i određenim bibliotekama niti ih registruje nacionalna bibliografija.

Ako bismo želeli da izvršimo periodizaciju izdavačke delatnosti u oblasti ONO, ona bi se u celini poklapala sa periodizacijom razvoja naših oružanih snaga i ONO u celini a ujedno i sa periodizacijom razvoja naše socijalističke samoupravne zajednice. S obzirom na važnost, značaj, ulogu i zadatke koje ima pisana reč, u NOR-u je ostvarena obimna, raznovrsna i vredna izdavačka produkcija, tako da je posleratna izdavačka delatnost u oblasti vojne knjige u stvari kontinuirani nastavak plodne izdavačke delatnosti utemeljene u narodnooslobodilačkom ratu.

Ovo istraživanje, kao deo celovitijeg istraživanja o doprinosu izdavačke delatnosti razvoju koncepcije opštenarodne odbrane, ipak je, što se formalističkog prilaza tiče, ograničeno na poslednji period ovog razvoja, period koji traje, a počinje 1974. godine. Te godine, donošenjem Ustava SFRJ i saveznog Zakona o narodnoj odbrani, ustavnopravno su regulisane Oružane snage SFRJ i sistem ONO i DSZ u celini. »Usvajanjem Ustava i zakona koji ga prate, u cjelini je konstituisan ovaj naš historijski gledano novi sistem odbrane.«⁶

Kao zaključna godina istraživanja uzeta je 1984. godina zbog toga što još nisu prikupljeni potpuni podaci o svim izdatim publikacijama u 1985. godini i kasnije.

Kao izvori za dobijanje svih relevantnih i validnih podataka za potrebe ove analize korišćeni su: /1/ *Statistički godišnjak Jugoslavije*, koji svake godine izdaje Savezni zavod za statistiku i /2/ *Bibliografija Jugoslavije — knjige, brošure i muzikalije* — publikacija koja obuhvata 24 sveske godišnje, u kojoj su popisana sva izdanja knjiga i brošura na teritoriji SFRJ koja se shodno zakonima o izdavačkoj delatnosti smatraju javnim publikacijama, a koju izdaje Jugoslovenski bibliografski institut. *Statistički godišnjak Jugoslavije* pruža samo opšte podatke o izdavačkoj delatnosti u SFRJ i iz njega su korišćeni podaci o ukupnom broju izdatih knjiga i brošura u toku godine, broju izdatih publikacija po republikama i pokrajinama i ukupnim tiražima. Kao

⁶ Referat Josipa Broza Tita. U: »Deseti kongres Saveza Komunističke Jugoslavije — dokumenti«, Beograd, IC »Komunist«, 1974, str. 49.

izvor detaljnijih podataka o vojnoj knjizi /naslov publikacije, izdavač, mesto izdavanja, jezik izdanja i tiraž/ korišćena je *Bibliografija Jugoslavije — knjige, brošure i muzikalije*. Kao jedinica registrovanja /statistička jedinica/ uzeta je vojna knjiga, odnosno naslov publikacije. Kod višetomnih izdanja svaki tom je posebno registrovan, jer je, bez sumnje, taj način najobjektivniji. Analiza prema naslovima dela morala bi zanemarivati obim, pa bi to predstavljalo upoređivanje nesrazmernih /nesamerljivih/ podataka, posebno zbog toga što i nacionalna bibliografija registruje višetomna izdanja po delovima. Kada se radi o tiražima broj an je komad publikacije. Pri obradi podataka primenjeni su principi: iscrpnosti, isključivosti, objektivnosti i podesnosti. Za proveru prikupljenih podataka korišćen je *Katalog knjiga* koji svake godine za sajam knjiga u Beogradu izdaje Poslovna zajednica izdavača i knjižara Jugoslavije.

1. Mesto i uloga izdavačke delatnosti u oblasti opštenarodne odbrane u okviru celokupne izdavačke delatnosti u SFRJ

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija u okviru ukupne svetske produkcije knjiga i brošura prema broju naslova koje izdaje godišnje zauzima relativno visoko mesto⁷, dok se u evropskim okvirima nalazi skoro u samom vrhu.⁸

Kada se govori o izdavačkoj delatnosti, treba napomenuti da su poređenja vrlo teška, jer su osnovni pokazatelji, od kojih se polazi u svim analizama, relativni. Osnovni uzrok je nepostojanje precizne i sveobuhvatne definicije knjige i brošure koja bi bila priznata i prihvaćena u celom svetu.⁹ Stoga se ni za ceo svet ukupno, a takođe ni u Jugoslaviji ne

⁷ Prema raspoloživim podacima iz *Statističkog godišnjaka Jugoslavije*, SFRJ je zauzimala sledeća mesta: 1974. godine — 6, 1975. godine — 8, 1976. godine — 12, 1979. godine — 8, 1980. godine — 12, 1981. i 1982. godine — 10. mesto.

⁸ U Evropi konstantno svake godine veći broj naslova od Jugoslavije izdaju samo SSSR, SR Nemačka, Velika Britanija i Francuska.

⁹ Navedena tvrdnja nije sasvim tačna. Generalna konferencija UNESKO na zasedanju 19. 11. 1964. godine usvojila je *Preporuku za utvrđivanje statističkih normi u oblasti izdavanja knjiga i časopisa* prema kojoj se knjigom smatra štampana publikacija, koja ne izlazi povremeno i koja sadrži najmanje 49 stranica ne brojeći korice, a brošuram — štampana publikacija koja ne izlazi povremeno i koja sadrži najmanje 5 stranica, ali ne više od 48, ne brojeći korice. Ove preporuke se još uvek ne pridržavaju sve zemlje sveta, tako

vodi odvojena statistika — posebno za izdate knjige a posebno za brošure. I pored toga rade se razne analize, a osnovni pokazatelj stanja izdavačke produkcije jedne zemlje je broj izdatih naslova¹⁰ publikacija /knjiga i brošura zajedno/ i ukupan tiraž u kome su ti naslovi štampani.

Podaci¹¹ o broju naslova i tiražu svih izdatih publikacija u SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine prikazani su u tabeli 1.

Tabela 1

Ukupan broj naslova i ukupan tiraž svih publikacija štampanih u SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine

Godina	Broj naslova	Tiraž
1974.	13.063	62.235.000
1975.	11.239	70.449.000
1976.	9.054	52.552.000
1977.	10.418	60.544.000
1978.	10.509	56.660.000
1979.	12.061	67.552.000
1980.	11.301	62.099.000
1981.	11.088	65.120.000
1982.	10.535	58.325.000
1983.	10.931	65.954.000
1984.	10.918	56.411.000

Na osnovu podataka /tabela 1/ možemo zaključiti da Jugoslavija spada u grupu zemalja koje godišnje izdaju preko deset hiljada različitih knjiga i brošura.¹² Ako posmatramo

da i danas u najvećem broju slučajeva, pored ostalog, mnogi brošuram smatraju publikaciju do stotinak stranica koja se od knjige razlikuje po tome što ima tanke, vitke korice.

Pored definicija knjige i brošure, navedena preporuka sadrži i definicije prvog izdanja, ponovljenog izdanja i dr., a u njoj je, takođe, razrađena i metodologija izrade statistika u oblasti knjige koje svaka zemlja treba da izradi godišnje. Kada se ove preporuke budu pridržavale sve zemlje sveta dobićemo mnogo pouzdanije podatke nego što su ovi danas.

¹⁰ Broj izdatih naslova je, prema mišljenju autora, najpouzdaniji pokazatelj u ovoj oblasti, s obzirom na to da u većini zemalja sveta, a takođe i u SFRJ, postoji propis /zakon/ o »obaveznom primerku«.

¹¹ *Statistički godišnjak Jugoslavije, za 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984. i 1985*, Beograd, Savezni zavod za statistiku.

¹² Prema tabeli 2 u 1976. godini izdato je manje od 10.000 naslova /9.054/. Prema mišljenju autora, treba smatrati da je i te godine izdato više od deset hiljada naslova, jer je u toj godini Jugoslovenski bibliografski institut, koji registruje »obavezni primerak«, pri izradi nacionalne bibliografije prešao na novu metodologiju registrovanja podataka, pa je iz tog razloga prikazan manji broj naslova od broja stvarno izdatih naslova.

tiraže¹³ u kojima su ti naslovi štampani, vidimo da ima dosta kolebanja i da povećanje ili smanjenje broja naslova nije adekvatno praćeno povećanjem ili smanjenjem ukupnog tiraža.

U navedenom periodu u SFRJ je štampano ukupno 121.117 publikacija u ukupnom tiražu od 677.901.000 primeraka. Godišnje je prosečno izdavano 11.011 naslova u prosečnom tiražu od 61.627.364 primeraka. Prosečan tiraž po jednom naslovu iznosio je 5.597 primeraka.

Izdavanje vojne knjige je samo deo ukupne izdavačke delatnosti zemlje. Pregled izdatog broja naslova i ukupnog tiraža vojne knjige u Jugoslaviji u periodu od 1974. do 1984. godine dat je u tabeli 2.

Tabela 2

Ukupan broj naslova i ukupan tiraž vojne knjige štampane u SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine

Godina	Broj naslova	Tiraž
1974.	100	781.195
1975.	111	1.433.000
1976.	119	1.486.510
1977.	134	1.208.379
1978.	119	897.450
1979.	144	2.059.208
1980.	137	1.170.790
1981.	136	1.178.695
1982.	133	1.065.030
1983.	121	781.360
1984.	101	1.065.490

Od 1974. do 1984. godine u SFRJ je objavljeno 1.355 vojnih knjiga, u ukupnom tiražu od 13.127.107 primeraka. Prosečno je godišnje izdavano 123 naslova vojnih publikacija, u prosečnom tiražu od 1.193.373 primeraka. Prosečan tiraž po jednom naslovu iznosio je 9.688 primeraka. I kod vojne knjige se zapaža nesrazmeran odnos između broja naslova i tiraža, tj. povećanje ili smanjenje broja izdatih naslova nije adekvatno praćeno povećanjem ili smanjenjem ukupnog tiraža u kome je vojna knjiga štampana.

¹³ Podaci o ukupnom tiražu svih publikacija koje se štampaju u svetu u toku jedne godine za sada ne postoje. Postoje podaci samo za jedan broj zemalja. Jedan od razloga, po mišljenju autora, jeste i to što pojedini izdavači tiraže smatraju poslovnom tajnom. Ukupan svetski tiraž može se eventualno, proceniti množenjem broja naslova sa prosečnim standardnim /normalnim/ tiražom u kome se jedan naslov štampa. Ali, i to varira od zemlje do zemlje. Zbog navedenog nismo u mogućnosti da odredimo mesto Jugoslavije u svetu u odnosu na tiraž štampanih publikacija.

1) Naslovi

Prema nekim podacima¹⁴, vojna knjiga predstavlja 1—1,5 odsto ukupne svetske produkcije broja naslova knjiga i brošura. Ako taj prosek primenimo na ukupan broj izdatih naslova i broj naslova vojne knjige izdate u SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine, vidimo da se Jugoslavija nalazi u tim okvirima, te da je od ukupnog broja naslova 1,12 odsto vojna knjiga. Hiljadu devetsto sedamdeset šeste godine prosek izdate vojne knjige je bio veći /1,89 odsto/, a 1974, 1975. i 1984. godine prosek izdatih vojnih knjiga u odnosu na ukupan broj izdatih naslova je bio manji od svetskog proseka /0,76, 0,99 i 0,92 odsto/. Ostalih godina broj izdatih naslova vojne knjige kretao se u okviru svetskog proseka.

Ako se poredi broj izdatih naslova vojne knjige za isti period, zapaža se da broj naslova od 1974. do 1979. godine raste, kada je izdat i najveći broj naslova (144), sa izuzetkom 1978. godine — 119, a da od 1980. godine broj izdatih naslova vojne knjige konstantno opada sve do 1984. godine, koja je i zadnja godina istraživanja, kada se broj naslova skoro izjednačio sa brojem naslova izdatih u 1974. godini — prvoj godini istraživanja (101—100).

Poredeći godišnji prosek (11.011) svih publikacija u SFRJ sa brojem godišnje izdatih naslova za period istraživanja, dolazimo do podatka da je 1974, 1975, 1979, 1980. i 1981. godine izdato više a 1976, 1977, 1978, 1982, 1983. i 1984. godine manje naslova od proseka.

U istom periodu u odnosu na godišnji prosek naslova vojne knjige (123), broj izdatih publikacija sa vojnom tematikom bio je iznad proseka 1977, 1979, 1980, 1981. i 1982. godine, dok je 1974, 1975, 1976, 1978, 1983. i 1984. godine ovaj broj bio ispod proseka.

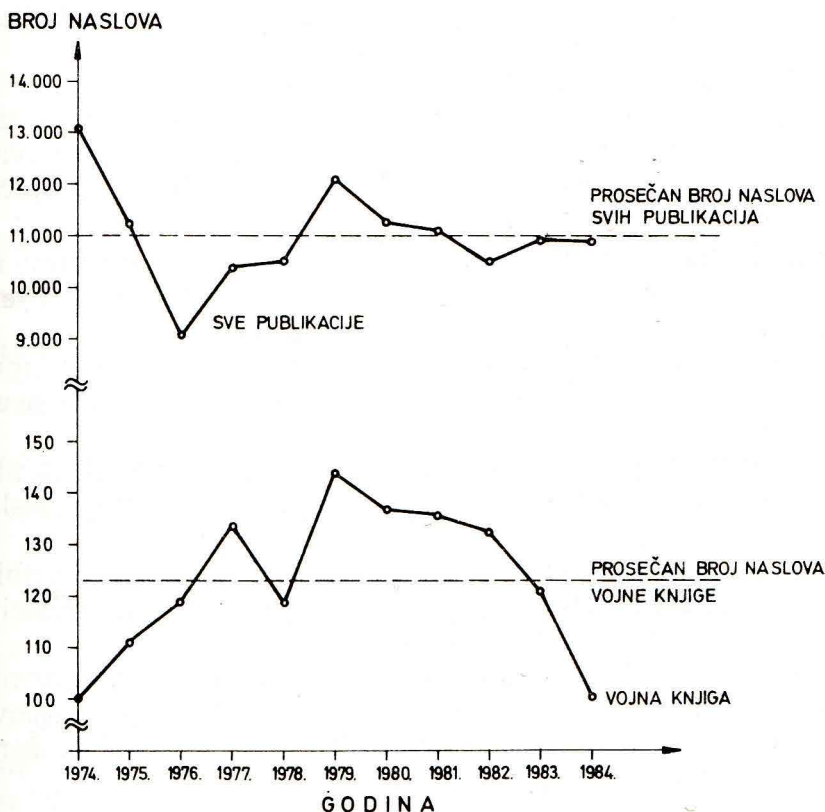
Daljom analizom ovih odnosa vidimo da je u sedam od 11 godina, koliko je vršeno istraživanje, dolazilo do istog odnosa u odnosu na prosek izdate knjige upošte i izdate vojne knjige, i to: 1979, 1980. i 1981. godine izdato je više od proseka i svih naslova i naslova vojne knjige, a 1976, 1978, 1983. i 1984. godine manje od proseka i knjige upošte i vojne knjige. Međutim, 1974. i 1975. godine izdato je više svih knjiga i bro-

¹⁴ Bukumirović, Srbislav: *O značaju vojne pisane reči*, Beograd, »Vojno delo« br. 6/74, str. 99—110.

šura, a manje naslova vojne knjige u odnosu na prosek, a 1977. i 1982. godine više je izdato vojne knjige a manje svih izdanja, takođe u odnosu na prosečni godišnji broj naslova vojne knjige i knjige uopšte. Ovi odnosi, kao i tendencija opadanja broja naslova vojnih publikacija koje se godišnje izdaju najbolje se mogu uočiti na grafikonu 1.

GRAFIKON 1

Proizvodnja svih publikacija i proizvodnja vojne knjige u SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine

U poslednjoj godini istraživanja broj izdatih naslova vojne knjige skoro se izjednačio sa brojem naslova u prvoj godini istraživanja (+1) dok se broj naslova svih publikacija drastično smanjio (—2.145). Poredeći broj naslova svih publikacija i broj naslova vojne knjige izdate u poslednjoj godini istraživanja sa prosečnim godišnjim brojem svih naslova i naslova vojne knjige, vidimo da ukupna produkcija predstavlja

99,16 odsto prosečne godišnje produkcije, a da vojna knjiga predstavlja 82,11 odsto prosečne godišnje produkcije vojne knjige.

Najveći broj naslova svih publikacija objavljen je 1974. godine a najmanji 1976. godine. Najveći broj naslova vojne knjige postignut je 1979. godine a najmanji 1974. godine. Razlika između najvećeg i najmanjeg broja naslova svih publikacija iznosi 4.009, što u procentima predstavlja 30,69 odsto. Kod vojne knjige ova razlika iznosi 44 naslova ili 30,56 odsto. Najveći broj objavljenih naslova svih publikacija u jednoj godini veći je od najmanjeg broja svih objavljenih naslova za 1,44 puta. Isti taj odnos javlja se i kod vojne knjige.

Na osnovu iznetih podataka o naslovima za period od 1974. do 1984. godine, o mestu i ulozi izdavačke delatnosti u oblasti opštenarodne odbrane, odnosno vojne knjige u okviru celokupne izdavačke delatnosti u SFRJ, može se zaključiti sledeće:

- da je izdavačka delatnost u oblasti ONO deo celokupne izdavačke delatnosti u SFRJ, i kao takva održava stanje i tendencije ukupne izdavačke produkcije zemlje;

- da se broj naslova vojne knjige u odnosu na broj ukupno izdatih naslova u navedenom periodu kreće u okviru svet-skog proseka;

- da smanjenje ili povećanje broja svih izdatih naslova nije praćeno adekvatnim smanjenjem ili povećanjem broja naslova vojne knjige;

- da su godišnje oscilacije broja naslova svih izdatih publikacija u odnosu na godišnji prosek mnogo manje od oscilacija u broju naslova vojne knjige;

- da se od 1979. godine zapaža konstantno smanjivanje broja izdatih naslova vojne knjige a takođe i broja naslova knjige uopšte, mada je kod ove druge ta tendencija izražena u mnogo manjoj meri.

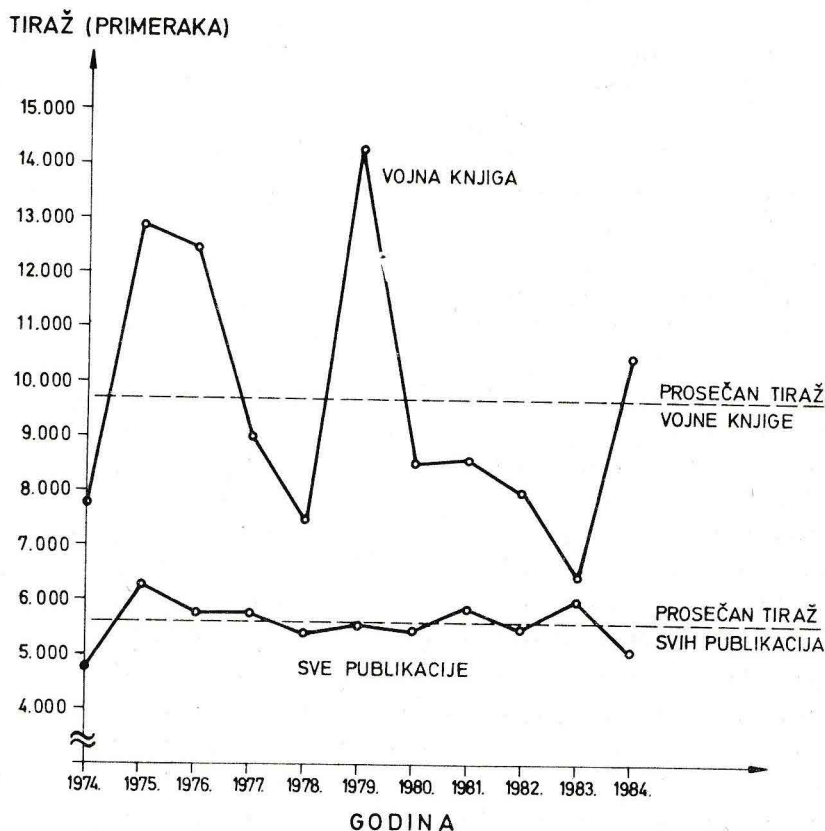
2) Tiraž

Prosečan tiraž vojne knjige po jednom naslovu (9.688 primeraka) u istraživanom jedanaestogodišnjem periodu, predstavljao je 173,09 odsto prosečnog tiraža svih naslova (5.597 primeraka), a ukupan tiraž vojne knjige u istom periodu predstavljao je 1,94 odsto ukupnog tiraža svih naslova.

Prosečan tiraž svih izdanja po jednom naslovu i prosečan tiraž vojne knjige prikazan je na grafikonu 2.

GRAFIKON 2

Prosečan tiraž svih publikacija i prosečan tiraž vojne knjige u periodu od 1974. do 1984. godine

Najveći tiraž svih publikacija ostvaren je 1975. a najmanji 1976. godine. Kod vojne knjige najveći tiraž je odštampan 1979. a najmanji tiraž 1974. godine. Razlika između najvećeg i najmanjeg tiraža svih publikacija iznosi 17.897.000 primeraka, odnosno 25,40 odsto, dok kod vojne knjige ova razlika iznosi 1.278.013 primeraka, što predstavlja 62,06 odsto najvećeg tiraža. Najveći štampani tiraž svih naslova u jednoj godini veći je od najmanjeg tiraža za 1,34 puta, dok je kod vojne knjige ovaj odnos daleko veći i iznosi 2,64 puta.

Prema navedenim podacima, o tiražima za period od 1974. do 1984. godine možemo zaključiti:

- procentualno učešće tiraža vojne knjige u ukupnom tiražu svih naslova veće je od procentualnog učešća broja naslova vojne knjige u ukupnom broju svih izdatih naslova;
- povećanje ili smanjenje ukupnog broja izdatih naslova i izdatih naslova vojne knjige po godinama nije praćeno adekvatnim povećanjem ili smanjenjem ukupnog tiraža svih naslova, a takođe ni ukupnog tiraža vojne knjige;
- povećanje ili smanjenje tiraža vojne knjige nije se adekvatno odražavalo na povećanje ili smanjenje ukupnog tiraža;
- prosečan tiraž vojne knjige po jednom naslovu veći je za 73,09 odsto od prosečnog tiraža svih naslova;
- mnogo su veće oscilacije u prosečnom tiražu vojne knjige po godinama od oscilacija prosečnog tiraža svih štampanih publikacija.

Velika razlika u prosečnom tiražu vojne knjige, u odnosu na prosečan tiraž svih publikacija, može se objasniti sledećim:

- izdavači u društvu »dobrim«, normalnim tiražom jedne publikacije smatraju tiraž od 3—5.000 primeraka;
- mali je broj naslova koje su izdali izdavači u društvu u tiražima od nekoliko desetina hiljada primeraka (izuzev udžbenika) a tiraži preko 100.000 primeraka po jednom naslovu skoro su i nepoznati;
- u slučaju da se tiraž jednog izdanja naslova brzo iscrpi (proda) izdavači u društvu, ako postoji potreba, štampaju novo izdanje toga naslova obično opet u normalnom tiražu;
- kod vojne knjige (ne računajući udžbenike), u navedenom periodu, štampan je veliki broj naslova čiji su tiraži po jednom izdanju dostizali po nekoliko desetina hiljada primeraka, a ima primera da su pojedina izdanja štampana i u nekoliko stotina hiljada primeraka.

2. Izdavačka delatnost u oblasti opštenarodne odbrane

U periodu za koji je vršeno istraživanje izdato je 1.355 naslova vojne knjige, u ukupnom tiražu od 13.127.107 primeraka. Da bi se dobila celovitija i tačnija predstava o izdavačkoj delatnosti u oblasti ONO potrebno je razmotriti vrstu i tematiku izdanja, učešće prevedene literature sa stranih jezika i štampane u SFRJ, učešće republika i pokrajina, jezik

i pismo izdanja i učešće pojedinih izdavača u okviru ukupnog broja naslova i tiraža vojne knjige.

1) Vrste izdanja

Vojna knjiga je funkcionalna knjiga namenjena određenom korisniku radi zadovoljavanja njegovih određenih potreba.

S obzirom na funkcionalnost, vojne publikacije bi se mogle podeliti na: naučno-stručnu literaturu, popularnu literaturu i efemerna¹⁵ izdanja. Iako udžbenici, leksikografska dela (enciklopedije i leksikoni), bibliografije i rečnici spadaju u naučno-stručnu literaturu, radi detaljnije analize ta dela su prikazana kao posebne vrste. Kao posebna vrsta izdanja prikazana je i normativno-pravna literatura, jer ta dela niti doprinose razvoju nauke niti popularišu opštenarodnu odbranu već samo pravno regulišu pojedine oblasti. U ovu vrstu svrstani su: zakoni, propisi, standardi, društveni dogovori, statuti i ostala regulativa. Prema navedenim vrstama izdanja, pregled za period od 1974. do 1984. godine prikazan je u tabeli 3.

Tabela 3

Vrste izdanja vojne knjige u periodu od 1974. do 1984. godine

Vrste izdanja	Broj naslova	Tiraž
Naučno-stručna dela	530	2.796.692
Udžbenici	346	4.680.785
Leksikografska dela	17	280.000
Rečnici	3	11.000
Bibliografije	10	12.700
Normativno-pravna dela	68	208.730
Popularna dela	279	4.654.300
Efemerna dela	102	482.900

Procentualno učešće pojedinih vrsta izdanja u ukupnom broju naslova (i ukupnom tiražu) vojne knjige iznosi, i to: naučno-stručna dela — 39,11 (21,30), udžbenici — 25,45 (35,66); leksikografska dela — 1,25 (2,13); rečnici — 0,22 (0,08); bibliografije — 0,74 (0,10) normativno-pravna dela —

¹⁵ Efemerna izdanja su ona izdanja čiji sadržaj ima privremen /kratkotrajan/ i prolazan karakter. Obično su to izdanja pojedinih kataloga na sajmovima i izložbama, razni prospekti — brošure i slično.

5,02 (1,59); popularna dela — 20,59 (35,46) i efemerna dela — 7,53 (3,68 odsto).

Kada u naučno-stručna dela ubrojimo udžbenike, leksikografska dela, rečnike i bibliografije proizlazi da je broj naučno-stručnih dela 906, odnosno da ona učestvuju sa 66,86 odsto u ukupnom broju naslova vojne knjige. Učešće tih dela u ukupnom broju naslova i tiražu vojne knjige je zadovoljavajuće, ali nije zadovoljavajuće učešće leksikografskih dela, rečnika i bibliografija ni u ukupnom tiražu ni u broju naslova vojne knjige. Za normativno-pravna dela može se konstatovati da je njihovo učešće u broju naslova relativno veliko (čak veće od učešća u broju naslova). Učešće popularnih dela i u ukupnom tiražu i u broju naslova je na zadovoljavajućem nivou.

Učešće efemernih dela u broju naslova veće je od učešća leksikografskih dela, rečnika i bibliografija zajedno za 3,41 put a u tiražu za 1,59 puta, te možemo zaključiti da je njihovo učešće i u ukupnom broju naslova i u ukupnom tiražu vojne knjige relativno veliko.

Važnost udžbeničke literature je neosporna. Udžbenik je nezaobilazno nastavno sredstvo u osnovnoj, srednjoj i višoj školi i na fakultetu. Zbog važnosti ove vrste izdanja, izveden je poseban pregled izdatih udžbenika, priručnika i druge nastavne literature sa tematikom iz opštenarodne odbrane koji je dat u tabeli 4.

Tabela 4

Pregled udžbeničke literature iz oblasti ONO za osnovne, srednje i više škole, fakultete i vojne akademije za period od 1974. do 1984. godine

Vrsta izdanja	Broj naslova	Tiraž
Prva pomoć i zaštita		
/udžbenik za osnovne škole/	66	1.696.700
Ostala nastavna literatura za osnovne škole	11	37.060
Odbrana i zaštita I i II		
/udžbenik za srednje škole/	164	2.345.290
Ostala nastavna literatura za srednje škole	28	78.185
ONO i DSZ SFRJ I i II		
/udžbenik za više škole i fakultete/	45	413.930
Ostala nastavna literatura za više škole i fakultete	3	12.000
Ostali udžbenici sa vojnom tematikom za vojne akademije, više škole i fakultete	29	97.000

U periodu od 1974. do 1984. godine ukupno je objavljeno 346 naslova udžbeničke literature iz oblasti ONO u tiražu od 4,680.785 primeraka. Ta dela učestvuju sa 25,54 odsto u ukupnom broju naslova vojne knjige, a sa 35,66 odsto u njenom tiražu. Kod udžbeničke literature ne možemo biti zadovoljni brojem naslova ostale nastavne literature za više škole i fakultete u koju spadaju razne metodike, priručnici i slično.

2) *Tematika izdanja*

Prema tematici koju obrađuju, sve vojne publikacije podelili smo na sledeće oblasti: opštenarodna odbrana (konceptija, doktrina, sistem — opšte teme), naoružanje i vojna oprema, civilna zaštita, oružane snage, Jugoslovenska narodna armija (JNA), Teritorijalna odbrana (TO), dela namenjena za obuku rezervnih vojnih starešina (SRVSJ), vojna geografija sa topografijom i kartografijom, vojna istorija, vojna medicina, međunarodna vojna politika, oružana borba, vojna psihologija, specijalni rat i ostala vojna problematika. U oblast — ostala vojna problematika — svrstana su sva ona dela u kojima ne dominira tematika iz samo jedne od navedenih oblasti, već su po tematici mešovita (uključena su i dela u kojima se u manjoj meri obrađuju i problemi društvene samozaštite, ali je vojna problematika preovlađujuća), kao i dela koja nisu mogla biti svrstana ni u jednu od navedenih kategorija. Pregled broja naslova i tiraža vojne knjige prema navedenoj tematici dat je u tabeli 5. Ni u jednu od tih oblasti nisu svrstani udžbenici (poseban pregled — tabela 4), normativno-pravna dela i efemerna izdanja.

Na osnovu podataka datih u tabeli 5, procentualno učešće vojne knjige prema tematici u ukupnom broju naslova (i tiražu) vojne knjige je sledeće: ONO — 17,56 (12,26), naoružanje i vojna oprema — 3,91 (2,10), CZ — 7,90 (13,80), OS — 2,88 (2,01), JNA — 1,48 (7,05), TO — 0,07 (0,01), SRVSJ — 1,48 (6,30), vojna geografija — 0,30 (0,05), vojna istorija — 3,54 (1,17), vojna medicina — 1,70 (0,48), međunarodna vojna politika — 2,73 (1,91), vojna psihologija — 0,22 (0,06), OB — 0,88 (0,25), specijalni rat — 1,84 (2,72) i ostala vojna problematika — 15,42 (8,88 odsto).

Može se uočiti da procentualno učešće vojne knjige prema tematici u ukupnom broju naslova vojne knjige nije u

saglasnosti sa procentualnim učešćem knjige sa istom tematikom u ukupnom tiražu vojne knjige. Takođe se vidi da su dela sa tematikom ONO (konceptija, doktrina, sistem ONO — opšte teme) i tematikom CZ (ako se izuzmu dela sa ostalom vojnom tematikom) najzastupljenija i u broju naslova i u tiražu vojne knjige. Veoma je indikativan podatak da su dela sa tematikom iz Teritorijalne odbrane najmanje zastupljena i u broju naslova i u tiražu vojne knjige — u jedanaestogodišnjem periodu objavljen je samo jedan naslov u tiražu od 1.500 primeraka koji isključivo obrađuje tu tematiku.

Tabela 5

Tematika vojne knjige u periodu od 1974. do 1984. godine

Tematika	Broj naslova	Tiraž
ONO /konceptija, doktrina, sistem — opšte teme/	238	1.608.806
Naoružanje i vojna oprema	53	275.430
Civilna zaštita /CZ/	107	1.811.730
Oružane snage /OS/	39	264.170
JNA	20	925.800
Teritorijalna odbrana	1	1.500
SRVSJ	20	827.500
Vojna geografija	4	7.100
Vojna istorija	48	153.457
Vojna medicina	23	63.750
Međunarodna vojna politika	37	251.300
Vojna psihologija	3	7.300
Oružana borba /OB/	12	33.100
Specijalni rat	25	357.500
Ostala vojna problematika	209	1.166.249

3) Prevodi sa stranih jezika

U periodu koji je istraživao, u SFRJ je prevedeno i objavljeno 55 naslova stranih vojnih knjiga, koji su štampani u ukupnom tiražu od 156.500 primeraka. Broj naslova i tiraž prevedene i objavljene vojne knjige uračunat je u ukupan broj naslova i tiraž naše vojne publicistike. Pregled prevoda sa stranih jezika prema poreklu jezika originala prikazan je u tabeli 6.

Tabela 6

Prevodi sa stranih jezika

Jezik originala	Broj naslova	Tiraž
Ruski	25	47.100
Engleski	22	83.500
Poljski	4	10.700
Nemački	2	12.000
Francuski	2	3.200

Prevedeni naslovi strane vojne knjige učestvuju sa 4,06 odsto u ukupnom broju objavljenih naslova vojne knjige u SFRJ a njihov tiraž u ukupnom tiražu sa 1,19 odsto. Prevodi sa ruskog i engleskog jezika zajedno čine 85,45 odsto od ukupnog broja prevedenih naslova a njihov tiraž 83,45 odsto tiraža prevedenih dela. Ostali deo predstavljaju prevodi samo sa tri jezika.

Prema uvidu i saznanju autora samo nekoliko od ovih 55 prevedenih dela obrađuje probleme i dostignuća savremene vojne nauke u svetu i iskustva iz lokalnih ratova. Veliki broj prevoda sa ruskog i engleskog može se objasniti položajem SSSR i SAD u svetu, kao i time da i mnoge male i nesvrstane zemlje pojedina svoja dela objavljuju na ovim svetskim jezicima, a u ovu grupu zemalja spada i NR Kina, pa čak i naša zemlja. Te zemlje ovo čine iz želje da popularišu svoja dostignuća, a i zato što zemlje ovih govornih područja, iz raznih razloga, nisu zainteresovane za prevođenje i objavljivanje vojne knjige malih i nesvrstanih zemalja. Prema mišljenju autora, stanje u ovoj oblasti je nezadovoljavajuće.

Pred izdavače vojne knjige u SFRJ, na osnovu iznetog, postavlja se imperativni zadatak da povećaju broj prevoda sa stranih jezika, da osavremene tematiku tih prevoda, kao i da tragaju za originalnim iskustvima i dostignućima i ostalih zemalja.

4) Izdavačka delatnost republika i pokrajina

S obzirom na federativni karakter naše države, kao i na to da je priprema za opštenarodnu odbranu i vođenje ONOR-a pravo i dužnost svake republike i pokrajine, a budući da sva-ka socijalistička republika (SR) i socijalistička autonomna

pokrajina (SAP) ima poseban zakon o izdavačkoj delatnosti, da se u svakoj republici i pokrajina razlikuje broj i struktura izdavača i da svaka republika i pokrajina imaju i neke svoje specifične potrebe koje mora da zadovolji (struktura stanovništva, jezik i sl.), razmotrićemo izdavačku delatnost u oblasti vojne knjige svake SR i SAP, kao relativno autonomnih oblasti.

Pregled ukupnog broja izdatih naslova, broja naslova vojne knjige, ukupnog tiraža i tiraža vojne knjige u republikama i pokrajinama u periodu od 1974. do 1984. godine dat je u tabeli 7.

Tabela 7

Izdavačka delatnost republika i pokrajina u periodu od 1974. do 1984. godine

SR — SAP	Ukupan broj naslova	Broj naslova vojne knjige	Ukupan tiraž	Tiraž vojne knjige
B i H	8.502	67	70.366.000	1.006.490
Crna Gora	2.026	13	5.964.000	163.500
Hrvatska	26.009	181	178.573.000	2.015.810
Makedonija	6.846	49	34.534.000	390.657
Slovenija	22.503	142	97.966.000	1.686.840
Srbija				
/bez pokrajina/	41.594	806	233.456.000	7.293.290
Kosovo	3.784	31	22.609.000	234.100
Vojvodina	9.853	66	24.442.000	336.420

Socijalistička Republika Srbija, sa SAP Kosovo i Vojvodinom, objavila je ukupno 55.231 naslov, 903 naslova vojne knjige, ukupan tiraž svih objavljenih naslova je 290.507.000 primeraka, dok ukupni tiraž objavljenih naslova vojne knjige iznosi 7.863. 810 primeraka. Izraženo u procentima, SR Srbija, sa SAP Kosovo i Vojvodinom, učestvuje u izdavačkoj produkciji sa 45,60 odsto u ukupnom broju naslova, 66,64 odsto u broju naslova vojne knjige, 42,85 odsto u ukupnom tiražu i sa 59,90 odsto u tiražu vojne knjige. Procentualno učešće republika i pokrajina u proizvodnji knjige u SFRJ u periodu koji je istraživao prikazano je u tabeli 8.

Tabela 8

Procentualno učešće republika i pokrajina u izdavačkoj produkciji SFRJ u periodu od 1974. do 1984. godine

SR — SAP	Ukupan broj naslova (%)	Broj naslova vojne knjige (%)	Ukupan tiraž (%)	Tiraž vojne knjige (%)
B i H	7,02	4,94	10,38	7,67
Crna Gora	1,67	0,96	0,88	1,24
Hrvatska	21,47	13,36	26,34	15,36
Makedonija	5,65	3,62	5,09	2,98
Slovenija	18,58	10,48	14,45	12,85
Srbija /bez pokrajina/	34,34	59,48	34,44	55,56
Kosovo	3,12	2,29	3,34	1,78
Vojvodina	8,14	4,87	5,08	2,56

Procentualno učešće svih republika i pokrajina (izuzev Srbije bez pokrajina) u ukupnom broju naslova vojne knjige izdate u SFRJ manje je od njihovog procentualnog učešća u broju svih izdatih naslova. Procentualno učešće svih republika (izuzev Crne Gore i Srbije bez pokrajina) u ukupnom tiražu vojne knjige u SFRJ manje je od njihovog procentualnog učešća u ukupnom tiražu svih štampanih knjiga. Učešće Crne Gore u tiražu vojne knjige veće je od njenog procentualnog učešća u ukupnom tiražu svih knjiga. Procentualno učešće Srbije bez pokrajina u broju naslova i tiražu vojne knjige veće je od njenog učešća u ukupnom broju naslova i u ukupnom tiražu svih knjiga izdatih u Jugoslaviji. Srbija bez pokrajina izdala je više od 1/3 od ukupnog broja naslova i ukupnog tiraža, dok sa više od 1/2 učestvuje u broju naslova i tiražu vojne knjige.

Razmotrimo i procentualno učešće broja naslova i tiraža vojne knjige u ukupnom broju izdatih naslova i tiražu svih izdanja za svaku republiku i pokrajinu posebno (tabela 9).

Tabela 9

*Procentualno učešće naslova i tiraža vojne knjige u izdavačkoj produkciji
SR — SAP*

SR — SAP	Učešće vojne knjige u ukupnom broju naslova SR — SAP /0/0/	Učešće tiraža vojne knjiga u ukupnom tiražu SR — SAP /0/0/
B i H	0,79	1,43
Crna Gora	0,64	2,74
Hrvatska	0,70	1,13
Makedonija	0,72	1,13
Slovenija	0,63	1,72
Srbija /bez pokrajina/	1,94	3,12
Kosovo	0,82	1,04
Vojvodina	0,67	0,98

Na osnovu podatka da vojna knjiga učestvuje sa 1—1,5 odsto u ukupnoj svetskoj produkciji broja naslova publikacija,¹⁶ možemo zaključiti da nijedna republika osim Srbije »ne ispunjava« ovu normu. Takođe vidimo da učešće tiraža vojne knjige nije adekvatno učešću naslova te iste knjige u produkciji svih publikacija.

Veliko učešće SR Srbije i u broju naslova i u tiražu vojne knjige, prema mišljenju autora, može se objasniti samo time što se u SR Srbiji, tačnije u Beogradu, nalazi sedište većine vojnih izdavača, tj. izdavača koji su u sastavu JNA. Bez njihovog doprinosa učešće SR Srbije i u broju naslova i u tiražu vojne knjige bilo bi na nivou ostalih republika.

5) *Jezik i pismo izdanja*

Jugoslavija je višenacionalna zajednica u kojoj su ravnopravni svi narodi i narodnosti, a samim tim ravnopravni su i jezici i pisma kojima se služe. Od svih jezika naših naroda i narodnosti, samo srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski upotrebljava dva pisma, tj. latinicu i ćirilicu kao potpuno ravnopravna. U tabelama 10 i 11 dat je pregled broja naslova i tiraža vojne knjige prema jezicima naših naroda i narodnosti i pismima na kojima su ta izdanja štampana.

¹⁶ Bukumirović, Srbislav: Isto, 99—110.

Tabela 10

Jezici naroda i narodnosti SFRJ na kojima je štampana vojna knjiga

Jezik izdanja	Broj naslova	Tiraž
Srpskohrvatski		
— hrvatskosrpski	961	10.258.006
Slovenački	149	1.800.164
Makedonski	60	439.087
Mađarski	25	93.640
Albanski	51	309.460
Rumunski	7	14.800
Italijanski	5	12.950
Bugarski	6	14.600
Turski	4	4.000
Slovački	5	5.100
Rusinski	9	2.850

Od 1.355 naslova vojnih publikacija štampanih u Jugoslaviji u periodu od 1974. do 1984. godine, 1.282 naslova je štampano na jezicima naših naroda i narodnosti u tiražu od 12.954.657 primeraka. Izraženo u procentima, na jezicima naroda i narodnosti SFRJ štampano je 94,61 odsto naslova i 98,69 odsto tiraža vojne knjige, od toga na srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom 70,92 odsto naslova, odnosno 78,14 odsto tiraža vojnih publikacija. Ostali jezici naših naroda i narodnosti procentualno učestvuju u broju naslova (i tiražu) vojne knjige prema sledećem: slovenački — 11,00 (13,71); makedonski — 4,43 (3,34), mađarski — 1,84 (0,71); albanski — 3,76 (2,36); dok rumunski, italijanski, bugarski, turski, slovački i rusinski učestvuju u naslovima sa manje od po 0,67 odsto, a u tiražu sa manje od po 0,12 odsto. Na tim jezicima, prema saznanju autora, štampana je skoro samo udžbenička literatura za osnovne i srednje škole.

Tabela 11

Pisma na kojima je štampana vojna knjiga na srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom jeziku

Pismo	Broj naslova	Tiraž
Latinica	825	7.364.791
Ćirilica	136	2.893.215

Od svih naslova objavljenih na srpskohrvatskom — hrvatskosrpskom jeziku, latinicom je štampano 82,85 odsto, a ćirilicom 14,15 odsto naslova vojne knjige. Latinica je zas-

tupljena sa 71,80 odsto, a ćirilica sa 28,20 odsto u tiražu vojne knjige štampane na tom jeziku.

Jugoslavija, pored izdanja na jezicima naših naroda i narodnosti izdaje vojnu knjigu i na stranim jezicima. Ove knjige su namenjene stranim ćitaocima a osnovna im je svrha popularizacija naše koncepcije opštenarodne odbrane. Na stranim jezicima ukupno je objavljeno 73 naslova u tiražu od 172.450 primeraka. Pregled izdanja na stranim jezicima¹⁷ dat je u tabeli 12.

Tabela 12

Strani jezici na kojima je štampana vojna knjiga u SFRJ

Jezik izdanja	Broj naslova	Tiraž
Engleski	17	42.790
Ruski	11	22.810
Francuski	12	19.340
Nemaćki	3	3.780
Italijanski	2	4.500
Španski	9	11.960
Arapski	8	10.770
Esperanto	1	2.000
Višejezićna izdanja i rećnici	10	54.500

Vojna knjiga štampana u SFRJ na stranim jezicima ućestvuje u ukupnom tiražu vojne knjige sa 1,31 odsto dok je u broju naslova zastupljena sa 5,39 odsto. Broj naslova vojne knjige štampane na stranim jezicima veći je od broja naslova vojne knjige prevedene sa stranih jezika za 1,33 puta, dok je tiraž te knjige veći od tiraža vojne knjige prevedene sa stranih jezika za 1,10 puta. Ovaj podatak vrlo je indikativan sam za sebe.

Publikacije sa vojnom tematikom štampane na jezicima naših narodnosti veće su od publikacija sa istom tematikom štampanih u SFRJ na stranim jezicima po broju naslova za 1,53 puta, a po tiražu za 2,65 puta. I ovaj podatak je vrlo indikativan.

Procentualno ućešće izdanja vojne knjige na stranim jezicima prema jeziku izdanja u okviru ukupnog broja naslova i tiraža vojne knjige objavljene na stranim jezicima prikazano je u tabeli 13.

¹⁷ Iako bi rećnici mogli da se ubroje u izdanja na jednom od jezika naših naroda i narodnosti mi smo ih ovde uvrstili u višejezićna izdanja.

Tabela 13

Vojna knjiga prema jeziku izdanja štampana u SFRJ na stranim jezicima

Jezik izdanja	Naslovi /%/%/	Tiraž /%/%/
Engleski	23,29	24,81
Ruski	15,07	13,23
Francuski	16,44	11,21
Nemački	4,11	2,19
Italijanski	2,74	2,61
Španski	12,33	6,94
Arapski	10,96	6,24
Esperanto	1,37	1,16
Višejezična izdanja i rečnici	13,70	31,60

Kada je reč o vojnoj knjizi štampanoj u SFRJ na stranim jezicima interesantno je zapaziti da je čak jedan naslov štampan na esperantu. Takođe je interesantno zapaziti da nijedan naslov nije štampan na kineskom, a prema pretpostavci autora jedini razlozi su u teškoćama tehničke prirode, tj, da naši štampari ne raspolažu kineskim pismom.

6) Izdavači vojne knjige

Izdavanjem publikacija sa vojnom tematikom u SFRJ bave se vojni izdavači¹⁸ (izdavači koji su u sastavu oružanih snaga, pretežno JNA) i civilni izdavači (svi ostali izdavači u društvu koji su van sastava OS).

Civilni izdavači su, za potrebe ove analize, a radi tačnijeg utvrđivanja doprinosa pojedinih vrsta izdavača u izdavanju vojnih publikacija, razvrstani u dve kategorije, i to na: profesionalne izdavače i neprofesionalne izdavače.

Profesionalni izdavači¹⁹ isključivo su izdavačke i novinsko-izdavačke radne organizacije (IRO i NIRO), tj. organizacije udruženog rada (OUR), kojima je to osnovna delatnost, koje obavljanjem tog posla stiču dohodak i koje su shodno za-

¹⁸ Od brojnih vojnih izdavača u periodu od 1974. do 1984. godine najveći broj naslova i u najvećem tiražu objavili su *Vojnoizdavački zavod* i *Novinsko-izdavačka ustanova »Narodna armija«* koji su od 1986. godine objedinjeni u *Vojnoizdavački i novinski centar*.

¹⁹ Primera radi, to su: *Alfa* — Zagreb, *Otokar Keršovani* — Opatija, *Partizanska knjiga* — Ljubljana, *Svjatlost* — Sarajevo, *Narodna knjiga* — Beograd, *Rilindja* — Priština, *Misla* — Skopje, *Pobjeda* — Titograd, *Forum* — Novi Sad, i mnogi drugi.

konima o izdavačkoj delatnosti registrovane za obavljanje tog posla.

Neprofesionalni izdavači²⁰ su svi ostali koji se bave izdavanjem, u ovom slučaju vojnih publikacija, odnosno oni kojima izdavačka delatnost nije osnovna delatnost i koji se njome bave povremeno i uzgred. To su ostale organizacije udruženog rada, samoupravne interesne zajednice, organi društveno-političkih zajednica, državni organi, društveno-političke i društvene organizacije, udruženja građana i druge građansko-pravne osobe koje povremeno izdaju publikacije iz svog delokruga rada.

Broj izdatih naslova i ostvareni tiraž po godinama prema vrstama izdavača dat je u tabeli 14. Radi lakšeg sagledavanja doprinosa pojedinih vrsta izdavača ti podaci su izraženi i u procentima i dati u tabeli 15.

Tabela 14

Produkcija vojne knjige po godinama prema vrstama izdavača

Godina	Vojni izdavači		Civilni izdavači					
			Profesionalni		Neprofesionalni		Ukupno	
	Broj nasl.	Tiraž	Broj nasl.	Tiraž	Broj nasl.	Tiraž	Broj nasl.	Tiraž
1974.	62	458.305	22	241.630	16	81.260	38	322.890
1975.	89	759.400	32	600.150	21	73.450	53	996.490
1976.	32	390.160	54	592.100	33	504.250	87	1.096.350
1977.	45	294.762	56	700.717	33	212.900	89	913.617
1978.	45	297.240	39	467.310	35	132.900	74	600.210
1979.	48	378.979	66	722.229	30	958.000	96	1.680.229
1980.	50	618.350	46	323.740	41	228.700	87	552.740
1981.	64	277.995	47	602.320	25	298.380	72	900.700
1982.	47	471.610	51	411.800	35	181.620	86	593.420
1983.	35	199.000	66	80.690	20	24.800	86	582.360
1984.	41	150.600	45	557.560	15	534.200	60	914.890

²⁰ Takvi izdavači su: Mašinski fakultet u Kragujevcu, Visoka ekonomsko-komercijalna škola u Mariboru, Savezni odbor Saveza rezervnih vojnih starešina Jugoslavije /SRVŠJ/, Predsedništvo CK SKJ, Predsedništvo SFRJ, Udruženje digestivnih kirurga Jugoslavije, Stručno udruženje studenata u Nišu, Zajednica općina Rijeka, SOUR Revirski energetske kombinat »Edvard Kardelj« iz Trbovlja, Gradski zavod za obuku kadrova iz ONO i DSZ iz Beograda, Etnografski muzej u Beogradu i mnogi drugi.

Tabela 15

Procentualno učešće izdavača u izdavanju vojne knjige

Godina	Broj naslova /%o/			Tiraž /%o/		
	Vojni izdavači	Civilni izdavači		Vojni izdavači	Civilni izdavači	
		Profesionalni	Neprofesionalni		Profesionalni	Neprofesionalni
1974.	62,00	22,00	16,00	58,67	30,93	10,40
1975.	52,25	28,83	18,92	52,99	41,88	5,13
1976.	26,89	45,38	27,73	26,25	39,83	33,92
1977.	33,58	41,79	24,63	24,39	57,99	17,62
1978.	37,82	32,77	29,41	33,12	52,07	14,81
1979.	33,33	45,83	20,83	18,40	35,07	46,52
1980.	36,49	33,58	29,93	52,81	27,65	19,53
1981.	47,06	34,56	18,38	23,58	51,10	25,31
1982.	35,34	38,34	26,32	44,28	38,67	17,05
1983.	28,93	54,55	16,52	25,47	71,36	3,17
1984.	40,59	44,55	14,85	14,13	35,73	50,14

U okviru ukupne izdavačke produkcije vojne knjige u navedenom periodu, vojni izdavači su objavili 527 naslova (38,89 odsto) u 4,296.401 primerku (32,73 odsto), a civilni izdavači 828 naslova (61,11 odsto) u tiražu od 8,830.706 primeraka (67,27 odsto), od čega profesionalni izdavači 524 naslova (38,67 odsto), u 5,600.246 primeraka (42,66 odsto), a neprofesionalni izdavači 304 naslova (22,44 odsto) u 3,230.460 primeraka (24,61 odsto).

Kada se po godinama posmatra objavljen broj naslova i ostvareni tiraž primećuju se značajne oscilacije kod sve tri vrste izdavača.

S obzirom na to da su u periodu od 1974. do 1984. godine vojni izdavači učestvovali sa približno 1/3, a civilni izdavači sa približno 2/3 u ukupnom broju naslova i tiražu vojne knjige, može se zaključiti da su se civilni izdavači (i profesionalni i neprofesionalni) uključili u proces podrštavanja ONO u okviru svoje delatnosti. Ipak, još jednom treba napomenuti da je težište analize bilo na statističkim podacima, da se nije razmatrala vrsta i tematika izdanja pojedinih izdavača. Smatramo, čak, da je doprinos neprofesionalnih izdavača veći od doprinosa profesionalnih izdavača jer su u broj naslova i tiraže profesionalnih izdavača uključeni naslovi i tiraži udžbenika za osnovnu, srednje i više škole i fakultete koji su znatni.

Umesto zaključka

Uloga izdavača u izdavanju bilo koje knjige, a osobito knjige sa vojnom tematikom — knjige koja može mnogo da doprinese pripremi društva za odbranu, ogromna je, čak neprocenjiva. Oni su ti koji odlučuju koje će delo i u kom tiražu biti štampano. Samim tim oni preuzimaju veliku društvenu odgovornost jer vrše izbor, a time ujedno usmeravaju i čitalačku publiku samo na ono što su joj i ponudili. Svakim svojim izdanjem oni izlaze pred sud društva koje treba da da ocenu o društvenoj opravdanosti svake pojedinačne publikacije. Svaki njihov promašaj u sferi izdavanja vojne knjige direktno umanjuje moć i sposobnost društva za odbranu.

Potrebe društva za vojnom knjigom, tačnije knjigom iz oblasti opštenarodne odbrane su velike, ali isto tako nisu ni precizno definisane ni dovoljno istražene. Različite potrebe proističu iz različitih potreba korisnika pisane reči. Različiti uzrasti, različite stručnosti, različite profesije zahtevaju i različitu knjigu, koja obrađuje probleme ONO iz njihovog ugla i sa njihovog stanovišta. Sve ove različite potrebe za ovom vrstom knjige, po našem mišljenju, nisu bile i zadovoljne na odgovarajući način. Izdavači tek treba ove potrebe da istraže i korisnicima ponude odgovarajuću knjigu.

Analiza produkcije vojne knjige može da posluži za sagledavanje dostignuća u pripremljenosti oružanih snaga i društva u celini za odbranu zemlje. Da bi se dobila potpuna i adekvatna slika o izdavačkoj delatnosti u oblasti ONO u SFRJ, trebalo bi istražiti i sledeće:

- obim i strukturu izdavačke delatnosti za period od 1945. do 1974. godine, kao i period od 1984. do danas;
- obim izdavačke delatnosti u oblasti izdanja koja obrađuju NOR naših naroda i narodnosti i videti kako i koliko se ta iskustva primenjuju u današnjim uslovima;
- obim i strukturu izdavačke delatnosti u oblasti vojnostručne literature;
- obim, strukturu i tematiku časopisa koji se bave problemima ONO;
- obim, strukturu i tematiku vojne knjige koju izdaju profesionalni civilni izdavači u odnosu na njihovu ukupnu izdavačku delatnost, a i ustanoviti njihov pojedinačni doprinos u izdavanju vojne knjige, jer se može pretpostaviti da postoje

izdavači koji nisu izdali nijednu knjigu sa vojnom tematikom;

- ko sve izdaje vojnu knjigu od neprofesionalnih izdavača i obim, strukturu i tematiku tih izdanja;
- tematiku izdanja prevedenih sa stranih jezika;
- tematiku izdanja objavljenih na stranim jezicima u nas;
- koliko je stvarno novih naslova, ne računajući ponovljena izdanja i izdanja koja su prevedena sa jednog na drugi jezik naših naroda i narodnosti;
- koji su naslovi doživeli više izdanja i koji su prevedeni sa jednog na drugi naš jezik, razloge za ovo i u kojem su ukupnom tiražu štampani;
- izvršiti analizu ostalih pokazatelja u oblasti knjige, i
- izvršiti vrednovanje svakog pojedinačnog naslova i ustanoviti njegov doprinos razvoju naše vojne teorije i prakse.

Pored navedenog, trebalo bi istražiti i izdavačku delatnost u oblasti društvene samozaštite, jer se i ONO prepliće sa njom, a osnovno im je jedinstveni (zajednički) cilj, tj. odbrana zemlje, njene nezavisnosti i integriteta i zaštita Ustavom utvrđenog društveno-političkog uređenja.

Na osnovu svih tih istraživanja dobila bi se prava (tačna) slika o izdavačkoj delatnosti u oblasti ONO, ustanovio bi se njen doprinos razvoju naše vojne misli, teorije i prakse. To bi omogućilo da društvo, a posebno izdavači, usmere svoje napore na izdavanje knjiga koje bi u još većoj meri doprinele pripremi društva za odbranu. Time bi izdavači odgovorili jednoj od svojih najvažnijih društvenih obaveza, tj. dali svoj doprinos pripremi društva za odbranu i vođenje ONOR-a, odnosno ostvarili potrebe društva kao svoje sopstvene potrebe.

LITERATURA

1. Broz Josip Tito: *Vojna djela V*, Beograd, Vojnoizdavački zavod 1977.
2. Broz, Josip Tito: *Vojna djela VI*, Beograd, Vojnoizdavački zavod, 1981.
3. Bukumirović, Srbislav: *O značaju vojne pisane reči*, Beograd, »Vojno delo«, br. 6, 1974.
4. Bukumirović, Srbislav: *Vojna publicistika i širenje vojnih informacija i znanja*, Beograd, »Vojno delo«, br. 5, 1975.
5. *Deseti kongres Saveza Komunist Jugoslavije — dokumenti*, Beograd. IC »Komunist«, 1974.
6. Escarpit, Robert: *Revolucija knjige*, Zagreb, Prosvjeta, 1972.
7. *Knjiga u razvoju savremenog društva* — međunarodni seminar, Beograd, Narodna biblioteka SR Srbije, 1973.
8. Logar, Janez: *Uvod u bibliografiju*, Sarajevo, Svjetlost, 1973.
9. Milovanović, Mihajlo: *Pisanje, uređivanje i štampanje*, Beograd, Tehnička knjiga, 1979.

10. Stanić, Đorđe: *Teorijski aspekti izdavačke delatnosti u oružanim snagama*, Beograd, »Vojno delo«, br. 5, 1982.
11. *Univerzalna decimalna klasifikacija*, Beograd, Jugoslovenski centar za tehničku i naučnu dokumentaciju, 1959.
12. *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1974.
13. *Zakon/i/ o izdavačkoj delatnosti* — republika i pokrajina.
14. *Statistički godišnjak Jugoslavije* 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984. i 1985, Beograd, Savezni zavod za statistiku.
15. *Bibliografija Jugoslavije — knjige, brošure i muzikalije*, Beograd, Jugoslovenski bibliografski institut, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984. i 1985.
16. *Katalog knjiga*, Beograd, Poslovna zajednica izdavača i knjižara Jugoslavije, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984. i 1985.
17. *Izdavačka delatnost u Srbiji* — 1968—1978, Beograd, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1981.

SUMMARY

PUBLISHING ACTIVITY IN THE DOMAIN OF TOTAL NATIONAL DEFENCE OF S.F.R.Y. IN THE 1974—1984 PERIOD

The theme of this work is an analysis of publishing of »military« books, i.e. of books dealing with problems of military science and the art of war, with the emphasis on books from the domain of total national defence doctrine. The analysis encompasses all military publications issued in SFRY in the 1974—1984 period by all kinds of Yugoslav publishers that were registered in national bibliography, notwithstanding the language and kind of alphabet in which they were published.

The emphasis has been placed on statistical data. The contents of books have not been reviewed and their evaluation was not made.

Results reached in the author's researches show the following: the publishing activities in the domain of military book make a part of the overall publishing activities in SFRY and reflect conditions and trends in the overall publishing production of the country; the number of published military titles in SFRY comes within the frame of the world average; the number of published military titles by Yugoslav republics and provinces, except in Serbia, lies, however, beneath the world average; the military book is in SFRY published in languages and alphabets of all Yugoslav nations and nationalities, and in some foreign languages spoken in Yugoslavia as well; around one third of the total number of titles are published by military publishers, while around two thirds of them by publishers (professional and non-professional) outside the armed forces.

The author also draws a conclusion that an adequate relation between particular kinds of editions has not been established, and that there does not exist the proper proportion, adapted to requirements, of thematic of published works.

Certain special researches are suggested, particularly concerning the quality of military book, that should be undertaken in order that a complete insight into the military publishing activity could be acquired and make the basis for corrections of plans of publishing activities of all military book publishers, with the aim that the needs of society for this kind of functional book be in the greatest possible measure satisfied.

RESUME

L'ACTIVITE D'EDITION DE LA RSFY EN MATIERE DE DEFENSE POPULAIRE GENERALISEE POUR LA PERIODE DE 1974 A 1984

Le présent ouvrage a pour titre et sujet l'analyse de livres conditionnellement intitulés comme «militaires» c'est-à-dire de livres qui traitent de problèmes de la science militaire et de l'art de la guerre avec l'accent mis sur ceux relatifs au domaine de la défense populaire généralisée. Cette analyse porte sur toutes les publications militaires éditées sur le territoire de la RSFY, dans la période de 1974 à 1984, par les éditeurs de toutes catégories sans distinction faite d'alphabets ou de langues d'édition, et qui ont été enregistrées par la bibliographie nationale.

Cet ouvrage est axé sur les données statistiques et ne traite pas du contenu des livres militaires non plus qu'il n'en porte pas de jugements.

Les résultats de l'enquête passée par l'auteur de l'ouvrage laissent voir que: l'activité d'édition dans le domaine des livres militaires fait partie intégrante de l'édition de la RSFY prise dans son ensemble et reflète la situation et les trends de l'activité d'édition du pays tout entier; le nombre des titres des livres militaires publiés en RSFY correspond à la moyenne mondiale de ce secteur; le nombre des titres des livres militaires des Républiques et Provinces autonomes, excepté la RS de Serbie sans Provinces, évolue au-dessous de la valeur moyenne mondiale; en RSFY le livre militaire est édité dans les langues et alphabets de toutes nos nations et nationalités ainsi que dans quelques langues étrangères; un tiers du nombre total des titres et des tirages des livres militaires sont édités par les éditeurs de l'Armée, alors que les deux tiers restants sortent sous presses des éditeurs hors de l'Armée (professionnels et non-professionnels).

L'auteur conclut aussi qu'il n'a pas été établi un rapport adéquat entre différentes éditions et que la thématique des éditions n'est pas dans une proportion correspondante adaptée aux nécessités.

A la fin de l'ouvrage, il a été suggéré d'entreprendre des recherches spécifiques, notamment celles portant sur la qualité du livre militaire, pour permettre une vue d'ensemble de l'activité d'édition dans le domaine du livre militaire afin d'apporter des corrections aux plans d'activités d'édition de tous les éditeurs et répondre au maximum aux besoins de la société relatifs à ce type de livres fonctionnels.

РЕЗЮМЕ

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ОБЛАСТИ ВСЕНАРОДНОЙ
ОБОРОНЫ В СФРЮ В ПЕРИОД С 1974 ПО 1984 гг.

Предметом настоящего труда является анализ издания условно называемой „военной книги“, т.е. книги, которая занимается проблематикой военной науки и военного искусства, причем главное внимание уделяется книге в области всенародной обороны. Анализ охватывает все военные публикации, выпущенные на территории СФРЮ в период с 1974 по 1984 гг. югославскими издательствами всех видов, несмотря на письмо и язык издания, но которые зарегистрированы национальной библиографией. Главное внимание уделяется статистическим данным. Не рассматривается содержание военной книги, а также оно и не оценивается.

Результаты, полученные автором в течение исследований, показывают: издательская деятельность в области военной книги является частью совокупной издательской деятельности в СФРЮ, и как такова она отражает состояние и тенденции совокупной издательской деятельности в стране; количество выпущенных заглавий военной книги находится на среднем мировом уровне; количество выпущенных заглавий военной книги в республиках и автономных краях, кроме в СР Сербии без автономных краев, находится ниже среднего мирового уровня; военная книга в СФРЮ выпускается на языках и письмах всех наших наций и народностей, а также и на некоторых иностранных языках, причем около 1/3 общего количества заглавий и тиража военной книги выпускается издательствами в вооруженных силах, а около 2/3 издательствами вне вооруженных сил (профессиональные и непрофессиональные).

Автор также делает вывод, что не восстановлено адекватное соотношение между отдельными видами изданий, а также, что тематика изданий не согласована с потребностями. В конце труда предлагаются некоторые специальные исследования, в частности те, которые относятся к качеству военной книги, при помощи которых можно получить полную картину издательской деятельности в области военной книги, на основании которой можно было бы сделать коррекции в планах издательской деятельности всех издательств, с целью удовлетворения в возможно большей степени общественных потребностей в этом виде функциональной книги.